

janjem da se težište stavi na detaljno, do u najsitnije pojedinosti raščlanjeno prikazivanje političke događajnice. Knjiga je pisana čitljivim stilom, prilagođenim kako potrebama studenata tako i širem čitateljstvu. Ukupno uzevši, djelo Pave Živkovića značajan je i potrebit prilog poznavanju prošlosti Bosne, te u vrijeme kada je opstanak ove zemlje, a napose hrvatskog dijela pučanstva, po tko zna po koji puta u svojoj povijesti doveden u pitanje, predstavlja dragocjeno saznanje povijesnih zbivanja bez čijeg poznavanja ne možemo razumjeti ni najnovija zbivanja na ovim prostorima.

Lovorka Čoralić

Antoni Maczak, Viaggi e viaggiatori nell' Europa moderna

Editori Laterza, Roma-Bari 1994, str. 517.

Knjiga poljskog povjesničara A. Maczaka, istraživačkog djelatnika pri Zavodu za povijest sveučilišta u Varšavi, proučava i raščlanjuje, služeći se onodobnim dnevnicima, svakodnevnicu na europskim kopnenim komunikacijama u osvit novoga doba (XVI.-XVIII. st.). Upravo na izmaku toga vremena, u predvečerje prosvjetiteljstva i burnih događanja s kraja XVIII. stoljeća, putovanja i pisanje putopisnih dnevnika postaju svojevrsnim modnim trendom, a putopisci, nastojeći što vjernije zabilježiti svaku pojedinost putovanja, iskazuju izrazite sklonosti za proučavanje prošlosti, kulturne baštine i običaja kraja i naroda koje posjećuju.

Prvo poglavlje (*Putovi i promet*, 3.-46.) posvećeno je onodobnom viđenju kvalitete, prohodnosti i gostoljubivosti cestovnih komunikacija, riječnih prijelaza i kanala, planinskih prijevoja (Alpe) te opasnostima (prirodne nepogode) koje su nerijetko bivale pogibeljne po putnike. Ukazujući na korištenje prometnih sredstava (konji, magarci, kola, kočije) autor upozorava na različitost društvenog statusa njihovih korisnika (kočije kao znak imućnosti). Vodiči (prvi Baedekeri) i zemljovidi, od kojih autor posebice izdvaja one koji su nastali u Zapadnoj Europi, značili su za snalaženje putnika bitan napredak te su često izdavani i umnožavani u značajnima nakladama. U drugom poglavlju (*Konačište i smještaj*, 47.-106.) autor opisuje tipične putničke postaje, njihova obilježja (gastromonska ponuda u pojedinim krajevima, kvalitet smještaja, odnos ugostitelja i gostiju, sporazumijevanje na različitim jezicima) s posebnim osvrtom na tada najbrojnija i najglasovitija rimska konačišta. Putni dnevnici prepuni su i zabilježaka o troškovima koje iziskuju putovanja i konačenja te su vrijedan izvor za poznavanje onodobnih monetarnih prilika, kretanja cijena i novčanog tečaja pojedinih zemalja (III. *Troškovi putovanja*, 107.- 146.).

Putovanja tegotnim i nezdravim predjelima dovodila su nerijetko do oboljevanja putnika te, u nemalom broju slučajeva, i do smrti. U poglavlju *Higijena* (147.-166.) autor ukazuje na higijenske prilike u konačištima, vječno prisutan problem nečistoće i neudobnosti, ali i česte zaraze koje su kosile neotporne putnike.

Granice, kameni međaši i ostalo znakovlje koje je označavalo prelaz u drugu državu opisano je u brojnim dnevnicima onodobnih putnika. Putovnice, potvrde zdravstvenih ureda, preporuke državnih tijela te brojni drugi administrativni propisi i ograničenja usporavali su i otežavali putovanja, ali i, ukoliko je mjesna administracija bila djelotvorna, kod putnika ostavljala pozitivan dojam (V. *Granice*, 167.-184.). Autor poklanja pozornost i podjeli na pojedinačna odnosno skupna putovanja te prednostima i nedostacima u oba slučaja. Opisuje zabave i rasonodu putnika tijekom zamornih i jednoličnih putovanja (VI. *Putnička društva*, 185.-230.) te savjete i preporuke koje su putnici dobivali uoči kretanja na put (VII. *Upute i korisni savjeti*, 231.-238.). Govoreći o opasnostima na putu (VIII. *Opasnosti*, 239.-274.) spominju se razbojnički prepadi, organizirane skupine otmičara, te, kada je riječ o rijekama i moru, brzih gusarskih brodova. U takvim je slučajevima, kako je vidljivo iz dnevnčkih bilježaka, putnicima preostajalo udruživanje u skupine, nošenje vlastitog naoružanja i spremnost na suočavanje s razbojničkim četama.

Onodobni turisti, napose oni višeg sloja i obrazovanja, na put su nosili i nemali broj raznovrsnih knjiga i praktičnih priručnika (vodiči, rječnici), a tijekom putovanja kupovali su i nove knjige i druge dragocjenosti. Putnici i putopisci nerijetko su, napose u 18. stoljeću, istraživači raznorodnih disciplina, jezikoslovci, arheolozi i prirodoslovci, članovi uglednih društava poput britanskog Royal Society. Među tadašnjim znanstvenicima-putnicima autor posebno ističe utemeljitelja kritike povijesnih izvora Jeana Mabillona i

pravnog povjesničara Jacquesa-Auguste de Thoua (IX. *Štivo na putu i na odboru. Putovanja znanstvenika*, 275.-306.).

Kulturna baština i umjetnine gradova, crkve i vrhunska slikarska ostvarenja, čudotvorne moći svetaca, rijetkosti i kurioziteti, budili su maštu marnih putopisaca (X. *Umjetnost i umjetnici*, 307.-322.; XI. *Katolici, protestanti i svetačke moći*, 323.-348.; XII. *Granice dozvoljenog*, 349.-374.). Putovanja i posjete gradovima oni nerijetko navode i procjenjuju po broju stanovnika, udaljenosti između pojedinih lokaliteta, dimenzija velebnih građevina i sl. Kako se u 18. st. pojavljuju prve prave statistike, putničke opaske o mjerama i brojevima najčešće su približne, te se tek usporednim analizama mogu koristiti kao izvor (XIII. *Putnici i mjere*, 375.-390.; XIV. *Dojmovi o svakodnevju*, 391.-406.). U petnaestom i zaključnom poglavlju (407.-432.) autor, također na osnovi dijelova pojedinih putopisa, sažima osnovne misli i prosudbe o krajevima, gradovima, narodima, običajima i svakidašnjim navikama žiteljstva različitih zemalja europskog Zapada. Na kraju knjige nalaze se bilješke (433.-463.), bibliografija izvora i literature (465.-487.), analitičko kazalo (491.-514.) i sadržaj (515.-517.).

Knjiga A. Maczaka zanimljivo je, istraživačkim pitanjima i metodologijom iščitavanja onodobnih izvora - putopisa, pažnje vrijedno djelo. Primjetno je, međutim, da je autor istraživački interes usmjeren isključivo na područje zapadne i srednje Europe te Apeninskog poluotoka, dok su izostavljeni drugi dijelovi Europe, za navedenu problematiku jednako tako važni. Podrijetlo izvora odnosno putopisaca - autora onodobnih dnevnika i putnih zabilješki, također pripada istovjetnim europskim područjima. Iako se iz naslova knjige ne zapaža, djelo se bavi kopnenim i riječnim prometnicama i putovanjima, a rijetko se spominju putovanja morem. U čitavoj knjizi autor slijedi interes i opažanje samih putopisaca, prenoseći iz njihovih djela čitave odlomke, čime su autorove zaključne postavke djelomično potisnute ili nedovoljno jasne.

Lovorka Čoralčić

Matija Piller i Ljudevit Mitterpacher, Putovanje po Požeškoj županiji u Slavoniji 1782. godine

Osijek 1995, 225.

Matica hrvatska Požega i Povijesni arhiv iz Osijeka zajednički su izdali hrvatski prijevod putopisne studije što su je "u mjesecu lipnju i srpnju 1782. godine poduzeli svećenici" Matija Piller, profesor prirodopisa i Ljudevit Mitterpacher, profesor poljodjelstva na Kraljevskom sveučilištu u Budimu i objavili u Tiskari Kraljevskog sveučilišta u istom gradu.

Knjigu je priredio i s latinskog preveo ugledni osječki latinist i ravnatelj osječkog Povijesnog arhiva dr. Stjepan Sršan. Dobro je što je objelodanjen na lijevoj strani latinski i usporedno na desnoj hrvatski tekst, što ga je priređivač popratio bilješkama, pogovorom i kazalom najznačajnijih imena i pojmova, a na koncu dodao i sažetke na njemačkom i engleskom jeziku. Dr. Snježana Paušek-Baždar izradila je životopise obojice autora s bilješkama i popisom literature o njima i njihovih najvažnijih djela. Tako sve čini jednu zaokruženu cjelinu koja će istraživačima poslužiti bolje od originala koji je ionako rijedak.

Izdavači, Povijesni arhiv iz Osijeka i Matica hrvatska iz Požege, izuzetno su aktivni na području Slavonije, i uz "Privlačicu" iz Vinkovaca i još neke nose izdavačku i znanstveno-stručnu djelatnost. Tako je npr. požeška Matica ove godine izdala pretisak monografije Požega što ju je još 1910. objavio Julije Kempf, a sada priprema i njegov Dnevnik koji će izaći za Grgurevo, u ožujku 1996. koje se svake godine slavi kao dan oslobađanja Požege od Turaka prije više od tri stoljeća.

U predgovoru stoji kako je ova knjiga "koristan i pouzdan izvor o mnogim pticama, biljkama, kukcima, životinjama, sastavu tla, opisu gradova i mjesta, običaja, života i rada ljudi, bolesti i liječenja stanovništva u Slavoniji". U pogovoru dr. Sršan dodaje kako je to zapravo "studijski opis značajnih prirodnih i etnografskih osobitosti i znamenitosti istočne Hrvatske" i opisima gradova koje su uz pomoć grofa Antuna Jankovića Daruvarskog pohodili, posebice Požege, Pakraca i Daruvara, ali i imanja poput onog Adamovičeva u Čepinu, pojedinih sela s opisima života pučanstva, njihovih običaja, naravi, prehrane i drugog. To su uradili samo nekoliko godina poslije putovanja Fridricha

FILOZOFSKI FAKULTET SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST

INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY

INSTITUT FÜR KROATISCHE GESCHICHTE

RADOVI

28

ZAGREB

1995.

Izdavač: **ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOG FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU**

REDAKCIJA:

Branka BOBAN, Neven BUDAK, Mirjana GROSS, Franko MIROŠEVIĆ,
Štefica POPOVIĆ, Nikša STANČIĆ, Božena VRANJEŠ-ŠOLJAN

UREDNIČKI KOLEGIJ:

Ivo GOLDSTEIN, Dragutin PAVLIČEVIĆ, Mario STRECHA

IZVRŠNI UREDNIK:

Mario STRECHA

Adresa uredništva: Zavod za hrvatsku povijest, Filozofski fakultet
Zagreb, Krčka ul. 1

tel.: 385 01 519 044 fax: 385 01 513 834

Časopis izlazi jednom godišnje. Izdavanje časopisa sufinancira Ministarstvo
znanosti i tehnologije Republike Hrvatske.

Rješenjem Republičkog komiteta za prosvjetu, kulturu fizičku i tehničku
kulturu SR Hrvatske br. 6859/1 od 5. X. 1982. časopis "Radovi" oslobo-
đen je plaćanja poreza na promet proizvoda.

Časopis je registriran u Ministarstvu znanosti i tehnologije Republike
Hrvatske pod br. UP-547/2-84-1984.

ZA IZDAVAČA:
Ivo GOLDSTEIN

DESIGN NASLOVNICE:
Iva MAKVIĆ

**PRIJEVOD SAŽETAKA NA
NJEMAČKI JEZIK:**
Marina DENONA-KRSNIK

PRIPREMA ZA TISAK:
Hrvoje STANČIĆ

TISAK:
KRATIS
Vrapčanska 15, Zagreb

Tiskanje završeno u siječnju 1996. godine